

TO JEST FRAGMENT KSIĄŻKI
WYDANEJ NAKŁADEM

AGENCJI WYDAWNICZEJ

Z CAŁĄ NASZĄ OFERTĄ WYDAWNICZĄ MOŻNA
ZAPOZNAĆ SIĘ NA STRONIE:

agencjawydaawniczapdn.pl

..... OPOWIADAMY O HISTORII MIEJSC, RZECZY I LUDZI .....

..... DOKUMENTUJEMY, BY OCALIĆ OD ZAPOMNIENIA .....

..... NASZE KSIĄŻKI DAJĄ WIEDZĘ I REFLEKSJĘ .....

agencjaPDN
wydaawnicza

Robert Romuald Kufel

Cmentarze wyznaniowe
do 1945 roku w granicach
województwa lubuskiego

Tom XIX
Powiat żagański
Miasto Żagań

Agencja Wydawnicza „PDN”
Zielona Góra 2024

Recenzent
ks. prof. dr hab. Bernard Kołodziej TChr (WT UAM)

Tłumaczenie
Katarzyna Trychoń-Cieślak

Projekt okładki
SUNODIA Aleksandra Adamczyk
sunodia.dtp@gmail.com

Fotografie i tekst
ks. Robert R. Kufel

Skład
Krzysztof Garbacz

© Copyright by Robert Romuald Kufel 2024

Wydanie I

ISBN 978-83-960329-7-3

Wydawca
Agencja Wydawnicza „PDN”
Zielona Góra
kontakt@agencjawydawniczapdn.pl
www.agencjawydawniczapdn.pl

Druk i oprawa
TOTEM.COM.PL
Inowrocław

Zdjęcia na okładce
Widok na wieżę kościoła ewangelickiego z cmentarza komunalnego (przód)
Kaplica Grobu Bożego na cmentarzu przykościelnym na Górcie. Fot. K. Garbacz (tył)

Podczas przygotowywania publikacji skorzystano z kart cmentarzy przechowywanych w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Zielonej Górze. Autorzy: R. Awzan, B. Bieliniś-Kopec, S. Kałagate, E. Lukas, I. Łuczak, K. Mielcarek i B. Skoneczna

Wstęp

Do Europy - tak, ale tylko razem z naszymi zmarłymi (Maria Janion).

Na terenie województwa lubuskiego znajduje się wiele poniemieckich cmentarzy opuszczonych i zniszczonych po drugiej wojnie światowej. W okresie panowania władz komunistycznych w Polsce nie interesowano się zbyt tymi cmentarzami, chyba że chodziło o ich wyposażenie, które dało się ponownie wykorzystać do różnych celów np. żeliwne ogrodzenia na przydomowe płoty, a potłuczone nagrobki na utwardzenie dróg. To, co jeszcze pozostało, dopełniły zwykle akty wandalizmu.

Obecny tom został poświęcony cmentarzom, które do zakończenia drugiej wojny światowej, funkcjonowały w obrębie miasta Żagania.

Jak w poprzednich tomach, tak i w tej publikacji uwzględniono tylko te miejsca pochówków, po których do dziś pozostały choćby fragmenty np.: krzyże, mogiły, nagrobki, grobowce, pomniki, ogrodzenia. Pominięto cmentarze całkowicie zniszczone, po których poza drzewostanem i krzewami, nie zachowały się żadne ślady materialne. Nie uwzględniono także cmentarzy, które po 1945 roku przekształcono np. na parki, boiska sportowe, place zabaw, czy szkoły leśne.

W omawianym tomie wyszczególniono 11 cmentarzy położonych wewnątrz i wokół następujących kościołów: Wniebowzięcia NMP, św. Piotra i Pawła, Ducha Świętego i Krzyża Świętego. Trzy z nich: przy ul. Asnyka, ul. Wojska Polskiego i na Kolonii Laski zostały całkowicie rozplantowane. Tylko trzy cmentarze: komunalny, na Górcie i w dzielnicy Moczyń (Polnisch Machen), obecnie służy mieszkańcom tych miejscowości. Na uwagę zasługuje krypta rodowa z epitafiami Bironów w przyziemiu samotnej wieży przy nieistniejącym kościele Trójcy Świętej w Żaganiu (Sagan).

Poniemieckie cmentarze są potrzebne żywym, bo mówią o dramacie byłych mieszkańców ziemi lubuskiej i przestrzegają przed okrucieństwem wojny. Obecnie niewiele można zrobić na cmentarzach, po których nie ma prawie śladu. Niech dopełnieniem powyższych rozważań będzie apel i przesłanie Agnieszki Kurasińskiej z Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu: *Tyle osób starszych narzeka dziś, że młodzież nie zna historii, szczególnie tak im bliskiej, wojennej. Czy nie nadszedł już czas, by zapomnieć o nienawiści, spróbować porozmawiać, a przede wszystkim wyciągnąć z tej lekcji jakieś wnioski? Mam nadzieję, że cmentarze te mogą nas czegoś nauczyć. Niegłupi jest chyba pomysł wspólnej pracy niemieckich i polskich wolontariuszy na zapomnianych przez oba narody cmentarzach [...].*

Vorwort

Nach Europa – ja, aber nur zusammen mit unseren Toten (Maria Janion).
In der Wojewodschaft Lubuskie gibt es mehrere ehemalige deutsche Friedhöfe, die nach dem Zweiten Weltkrieg aufgegeben und zerstört wurden. Während der Herrschaft der kommunistischen Machthaber in Polen gab es kaum Interesse an diesen Friedhöfen, es sei denn, dass es um die Verwendung deren Ausstattung für verschiedene andere Zwecke ging. So dienten beispielsweise gusseiserne Zäune als Hinterhofzäune und zerbrochene Grabsteine zur Befestigung von Straßen. Was übrig blieb, wurde von Vandalen vernichtet.

Dieser Band ist den Friedhöfen gewidmet, die nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs innerhalb der Stadt Żagań (dt. Sagan) funktionierten.

Ähnlich wie in den früheren Bänden sind auch in dieser Veröffentlichung nur diese Bestattungen enthalten, von denen bis heute wenigstens Fragmente wie z.B. Kreuze, Gräber, Grabsteine, Gräfte, Grabmäler oder Zäune geblieben sind. Vollständig zerstörte Friedhöfe, von denen es außer Bäumen und Sträuchern keine materiellen Spuren mehr gibt, sowie die nach 1945 in Parks, Spielplätze oder Baumgärtnerien umgewandelten Friedhöfe sind hier nicht zu finden.

Der betreffende Band listet 11 Friedhöfe auf, die sich innerhalb und um die folgenden Kirchen befinden: die Kirche zur Himmelfahrt Mariä, den Aposteln Peter und Paul gewidmete Kirche, die Kirche zum Heiligen Geist und zum Heiligen Kreuz. Drei von den Friedhöfen nämlich in der Asnyk-Straße, in der Wojska-Polskiego-Straße und in Kolonie Laski sind völlig zerstört und dem Boden gleichgemacht worden. Nur drei Friedhöfe und zwar der Kommunalfriedhof auf Górka und in dem Stadtteil Moczyń (Polnisch Machen) dienen auch derzeit den Einwohnern dieser Orte. Bemerkenswert ist die Familiengruft mit den Epitaphen der Familie Biron im Erdgeschoss eines einsamen Turms neben der nicht mehr existierenden Dreifaltigkeitskirche in Żagań (dt. Sagan).

Ehemalige deutsche Friedhöfe erzählen von der Tragödie ehemaliger Bewohner der Lubuskie-Region und warnen vor der Grausamkeit des Krieges, deshalb ist deren Erhaltung für uns, die Lebenden, wichtig und notwendig. Derzeit kann auf Friedhöfen, von denen es fast keine Spur mehr gibt, wenig getan werden. In die obigen Überlegungen sollte man den Appell und die Botschaft von Agnieszka Kurasieńska vom Institut für Ethnologie und Kulturanthropologie der Adam-Mickiewicz-Universität in Posen einbeziehen: *So viele ältere Menschen klagen darüber, dass junge Menschen die Geschichte, insbesondere die ihnen immer noch so nahe Kriegsgeschichte, nicht kennen. Ist es endlich nicht die Zeit, den Hass zu vergessen, zu versuchen mit-*

einander zu reden und vor allem aus der [grausamen] Geschichtsstunde Schlüsse zu ziehen? Ich hoffe, diese Friedhöfe können uns etwas lehren und die Idee einer gemeinsamen Arbeit deutscher und polnischer Volontäre auf den von beiden Nationen vergessenen Friedhöfen ist eine sinnvolle Initiative [...].

Żagań (*Sagan*)

Cmentarz kościelny Wniebowzięcia NMP

Jeden z najpiękniejszych obiektów sakralnych w województwie lubuskim znajduje się w centrum Żagania. To kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, wchodzący w skład klasztoru poaugustiańskiego. Pierwsza wzmianka o tym kościele pochodzi z 1272 roku. Dwanaście lat później, w 1284 roku książę Przemko przekazał go zakonowi augustianów, sprowadzonym z Nowogrodu Bobrzańskiego. W II połowie XIV wieku rozebrano prezbiterium, a na jego miejscu zbudowano większe, które w tym kształcie zachowało się do dziś. W latach 1472 i 1486 dwa groźne pożary strawiły świątynię, która długo nie mogła podnieść się zniszczeń. Podczas prac budowlanych podwyższono nawy, przedłużono korpus w kierunku zachodnim i dobudowano wieżę od wschodu. W 1602 roku do zachodniej elewacji dostawiono renesansowy krużganek z loggią na piętrze. Po pożarze w 1730 roku wykonano półkoliste otwory okienne, a hełm wieży zastąpiono dachem mansardowym. W kościele zachowano gotycką architekturę, lecz wystrój wnętrza był barokowy. Świątynia stanowi trójnawową budowlę ze sklepieniami krzyżowymi, gwiazdzistymi i sieciowymi. W nawie północnej znajduje się empora z ażurową balustradą. Z barokowego wyposażenia zachował się ołtarz główny z 1685 roku, dwanaście ołtarzy bocznych z XVII i XVIII wieku, ambona i stalle w prezbiterium z 1695 roku oraz prospekt organowy z 1735 roku. W emporze nad zakrystią znajduje się ekspozycja osiemnastowiecznych portretów opatów klasztoru, przedmioty liturgiczne i rzeźby sakralne. Zabytki sepulkralne reprezentują m.in.: kamienny sarkofag księcia Henryka IV Wiernego (†1342), epitafium Jana I (†1439) i epitafium pani von Sleynitz (†1479). W podziemiach znajdują się pochówki książąt żagańskich: Henryka V Żelaznego, Jana I Żagańskiego i Henryka VIII Wróbla.

Kirchhof zur Himmelfahrt der Heiligen Jungfrau Maria

Die Pfarrkirche zur Himmelfahrt der Heiligen Jungfrau Maria, die für einen der schönsten Sakralbauten in der Wojewodschaft Lubuskie gilt, befindet sich im Stadtzentrum von Sagan (Żagań) und ist ein Teil des ehemaligen Augustinerklosters. Die erste Erwähnung dieser Kirche stammt aus dem Jahr 1272. Zwölf Jahre später im Jahr 1284 schenkte Fürst Przemko die Kirche dem aus Naumburg am Bober (Nowogród Bobrzański) hergebrachten Augustinerorden. In der zweiten Hälfte des 14. Jahrhundert wurde der Altarraum abgebaut und an seiner Stelle ein größerer errichtet, der in dieser Form bis heute erhalten ist. 1472 und 1486 gab es zwei gefährliche Brände. Die dadurch zerstörte Kirche konnte sich lange Zeit von den Schäden nicht erholen. Während der Bauarbeiten wurden die Kirchenschiffe erhöht, der Baukörper

nach Westen verlängert und der Turm von Osten her angebaut. 1602 wurde an der Westfassade ein Renaissance-Kreuzgang mit Loggia im ersten Stock angebaut. Nach dem Brand im Jahre 1730 wurden halbkreisförmige Fensteröffnungen gemacht und der Helm des Turms durch ein Mansardendach ersetzt. Die Kirche hat die gotische Architektur beibehalten, jedoch die Innenausstattung war barock. Die Kirche ist ein dreischiffiger Bau mit Kreuz-, Stern- und Netzgewölben. Im nördlichen Kirchenschiff befindet sich eine Empore mit durchbrochener Balustrade. Von der barocken Ausstattung sind der Hauptaltar von 1685, zwölf Seitenaltäre aus dem 17. und 18. Jahrhundert, die Kanzel und das Gestühl im Presbyterium von 1695 wie auch der Orgelprospekt von 1735 erhalten. Auf der Empore über der Sakristei sind Porträts der Äbte des Klosters aus dem 18. Jahrhundert, liturgische Gegenstände und sakrale Skulpturen ausgestellt. Von den Grabdenkmälern sind u.a. Steinsarkophag des Fürsten Heinrich IV. dem Gläubigen (†1342), Epitaph für Jan I. (†1439) und Epitaph für Frau von Sleynitz (†1479) zu nennen. Im Untergeschoss befinden sich die Gräber von Saganer Herzögen: Heinrich V. dem Eisernen, Jan I. zu Sagan und Heinrich VIII. dem Sperling.

Fot. Krzysztof Garbacz

Żagań (*Sagan*)

Cmentarz przy kościele św. Piotra i Pawła

W 1272 roku książę Konrad Garbaty sprowadził franciszkanów do Żagania, którzy wybudowali własny kościół i klasztor w pobliżu murów miejskich. W II połowie XV wieku świątynię strawił pożar. W 1485 roku ją odbudowano. W 1539 roku protestanci odebrali ją franciszkanom, zmieniając jej katolickie wyposażenie. W XVII wieku zbudowali wieżę i emporę. W latach 1632-1635 i 1652-1810 właścicielami kościoła zostali jezuiti, sprowadzeni do Żagania przez księcia Wallensteina. Jezuiti przebudowali wieżę w stylu klasycystycznym. Jezuiti pozostali w mieście do kasaty zakonu w 1810 roku. Świątynię poświęconą św. Piotrowi i Pawłowi zbudowano z kamienia polnego, jako jednonawową budowlę z prostokątnym prezbiterium, z kaplicą przy północnej i wieżą przy zachodniej ścianie nawy. We wewnątrz zachowały się barokowe ołtarze, ambona i rzeźby. Po cmentarzu przykościelnym nie ma dziś ani śladu.

Kirchhof bei der Peters- und Pauluskirche

I 272 brachte Fürst Konrad der Bücklige die Franziskaner nach Sagan, die in der Nähe der Stadtmauern eine eigene Kirche und ein eigenes Kloster errichteten. In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhundert war die Kirche durch Feuer zerstört. 1485 wurde sie wieder aufgebaut. Als die Protestanten 1539 die Kirche von den Franziskanern übernommen hatten, veränderten sie zugleich auch deren katholische Ausstattung. Im 17. Jahrhundert ließen sie einen Turm und Emporen bauen. In den Jahren 1632-1635 und 1652-1810 waren die von Fürst Wallenstein nach Sagan hergebrachten Jesuiten Eigentümer dieser Kirche. Sie ließen den Turm im klassizistischen Stil umbauen. Die Jesuiten blieben in der Stadt bis zur Auflösung des Ordens im Jahre 1810. Die den Heiligen Peter und Paul geweihte Kirche wurde aus Feldsteinen als einschiffiger Bau mit rechteckigem Presbyterium, einer Kapelle an der Nordwand und einem Turm an der Westwand des Kirchenschiffs erbaut. Im Innern der Kirche blieben barocke Altäre, die Kanzel und Skulpturen erhalten. Vom Kirchhof gibt es heute keine Spur mehr.

Żagań (*Sagan*)

Cmentarz przykościelny na Górcie

Kościół parafialny pw. Nawiedzenia NMP znajduje się przy zbiegu ulic Księżnej Żaganny i Piastowskiej. Obiekt stanął w miejscu wcześniejszej świątyni z początku XV wieku. Pod koniec XV stulecia wzniesiono nowy obiekt sakralny. W XVII wieku dobudowano kaplicę od południa i przedłużono nawę. Nawę nakryto dachem naczółkowym, prezbiterium wielospadowym i kaplicę mansardowym. Nad kościołem zbudowano drewnianą wieżyczkę z baniastym hełmem i latarnią. Część nawy i prezbiterium zwieńczono sklepieniem sieciowym, a dobudówki sklepieniem kolebkowym i krzyżowym. Do wyposażenia świątyni należą barokowe ołtarze boczne oraz ołtarz główny łączący w sobie elementy późnorenansowe i barokowe. Ze szkoda dla obiektu pod koniec XX wieku usunięto ambonę z XVIII wieku, stalle i epitafia. Kościół otacza kamienno-ceglany mur z 1690 roku wytyczający granice nieczynnego cmentarza parafialnego (1539), najstarszego w mieście. Za czasów opata augustianów Jakuba II Liebiga (1583–1600) cmentarz powiększono i częściowo ogrodzono. W połowie XIX wieku od południa dokonano kolejnego powiększania terenu. Na jego terenie znajduje się wiele historycznych nagrobków, a wśród nich jest neoromańska kaplica księżnej żagańskiej Pauline z domu de Castellane (†1895). Najcenniejszym obiektem znajdującym się na cmentarzu jest kaplica Bożego Grobu, zbudowana w latach 1598-1603 z inicjatywy opata zakonu augustianów Jakuba II na wzór Kaplicy Grobu Chrystusowego w Jerozolimie. Obecnie cmentarz jest użytkowany.

Kirchhof bei der Kirche auf Górka

Die Pfarrkirche zur Begnadung Mariä befindet sich an der Kreuzung der Księżna Żaganna-Straße und Piastowska-Straße. Das Gebäude entstand an der Stelle einer früheren Kirche aus dem Anfang des 15. Jahrhunderts. Gegen Ende des 15. Jahrhunderts wurde ein neuer Sakralbau errichtet. Im 17. Jahrhundert wurde von Süden her eine Kapelle angebaut und das Kirchenschiff verlängert. Das Kirchenschiff war mit einem Krüppelwalmdach, das Presbyterium mit einem Walmdach und die Kapelle mit einem Mansardendach gedeckt. Über der Kirche war ein hölzernes Türmchen mit Kugelkuppel und Laterne errichtet. Ein Teil des Kirchenschiffs und das Presbyterium sind mit einem Netzgewölbe und die Anbauten mit einem Tonnen- und Kreuzgewölbe gekrönt. Zur Ausstattung der Kirche gehören barocke Seitenaltäre und der Hauptaltar, in dem Spätrenaissance- und Barockelemente vereint sind. Gegen Ende des 20. Jahrhunderts hat man leider zum Nachteil dieses Objekts die Kanzel aus dem 18. Jahrhundert, das Gestühl und Epitaphe entfernt. Die Kirche ist von einer Stein- und Ziegelmauer von 1690 umgeben, die die Grenzen des in der

Żagań (*Sagan*)

Cmentarz przykościelny Ducha Świętego

U zbiegu ulic Armii Krajowej i Wojska Polskiego stoi kościół filialny pw. Ducha Św. Zbudowano go w latach 1701-1702 z cegły w stylu barokowym na miejscu wcześniejszej, późnogotyckiej świątyni, prawdopodobnie zniszczonej w czasie wojny trzydziestoletniej (1618-1648). W 1785 roku kościół otrzymał wieżę. Obiekt stanowi jednonawową budowlę z węższym, prostokątnym prezbiterium, skierowanym na północny zachód i dostawioną zakrystię. Sklepienie kolebkowe zamyka korpus świątyni. Całość jest nakryta dachami dwuspadowymi. We wnętrzu znajduje się murowana empora organowa wsparta na filarach oraz barokowe stalle, ambona, ołtarz główny i dwa boczne. Cmentarz, który funkcjonował przy kościele, nie zachował się.

Kirchhof an der Kirche zum Heiligen Geist

An der Straßenkreuzung Armii Krajowej und Wojska Polskiego befindet sich die Filialkirche zum Heiligen Geist. Sie wurde in den Jahren 1701-1702 aus Backstein im Barockstil an der Stelle einer früheren spätgotischen Kirche gebaut, die vermutlich im Dreißigjährigen Krieg (1618-1648) zerstört worden sei. 1785 erhielt die Kirche einen Turm. Das Gebäude ist ein einschiffiger Bau mit engerem, rechteckigem, nach Nordwesten ausgerichtetem Presbyterium und angebauter Sakristei. Das Tonnengewölbe schließt den Körper der Kirche. Das Ganze ist mit Satteldächern gedeckt. Im Inneren befinden sich eine gemauerte, auf Säulen gestützte Orgelempore, barockes Gestühl, die Kanzel, der Hauptaltar und zwei Seitenaltäre. Der Kirchhof, den es bei der Kirche gab, ist nicht erhalten geblieben.

Żagań (*Sagan*)

Cmentarz przykościelny Krzyża Świętego

W pobliżu szpitala miejskiego i dawnego szpitala św. Doroty wznosi się neogotycki kościół filialny ufundowany w 1849 roku przez księżną żagańską Dorotę Talleyrand-Périgord. Obiekt jest budowlą kamiennie-ceglana, trójnawową z wyodrębnionym trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Nawę główną zwieńczono sklepieniem kolebkowym z lunetami, nawy boczne krzyżowo-żebrowymi, a prezbiterium sklepieniem kolebkowym. Do neogotyckiego wyposażenia wnętrza należy: ołtarz główny, ambona, chrzcielnica, stalle, konfesjonał i sakramentarium. W kamiennych sarkofagach spoczywają: Katarzyna Wilhelmina z domu Biron, Dorota Talleyrand-Périgord i jej syn Napoleon Ludwik. W południowej elewacji pochowano projektanta świątyni nadwornego architekta Leonarda Dorsta von Schatzberga (†1851). Na zewnętrznych ścianach kościoła umieszczono 11 płyt epitafijnych mieszczan żagańskich.

Kirchhof an der Kirche zum Heiligen Kreuz

In der Nähe des Stadtkrankenhauses und des ehemaligen hl. Dorothea-Hospitals befindet sich eine neugotische, 1849 von Dorothea Talleyrand-Périgord, Herzogin von Sagan, gestiftete Filialkirche. Das Bauwerk ist ein Stein- und Ziegelbau mit drei Schiffen und ausgesondertem dreiseitig geschlossenem Presbyterium. Das Kirchenschiff ist mit Tonnengewölbe mit Lünetten bekrönt, die Seitenschiffe mit einem Kreuzrippengewölbe und das Presbyterium mit Tonnengewölbe. Zur neugotischen Ausstattung gehören der Hauptaltar, die Kanzel, das Taufbecken, das Gestühl, der Beichtstuhl und Sakramentarium. In Steinsarkophagen ruhen: Katharina Wilhelmine aus dem Geschlecht Biron, Dorothea Talleyrand-Périgord und ihr Sohn Napoleon Ludwik. In der Südfassade ist der Architekt dieser Kirche, Hofarchitekt Leonard Dorst von Schatzberg (†1851) bestattet. An den Außenwänden der Kirche befinden sich 11 Epitaph tafeln für die Bürger von Sagan.

Żagań (*Sagan*)

Cmentarz miejski komunalny

Cmentarz miejski z II połowy XIX wieku założono na lekkim wzniesieniu w południowo-wschodnim krańcu Żagania przy zbiegu ul. Kożuchowskiej i ronda z obwodnicą w kierunku Szprotawy. Rozplanowany na rzucie trapezu z krzyżującymi się alejami lipowymi o powierzchni ok. 5,00 ha. Na cmentarzu wybudowano dom przedpogrzebowy. Teren cmentarza ogrodzono murem ceglany z bramą wjazdową i furtką wejściową. W wewnętrznej stronie muru pozostały nisze po zniszczonych tablicach. Między współczesnymi pochówkami zachowały się nieliczne nagrobki niemieckie. Po lewej stronie od bramy utworzono miejsce pamięci-lapidarium z pozostałych nagrobków niemieckich. Na szczególną uwagę zasługuje dużych rozmiarów grobowiec miejscowej rodziny fabrykantów Willmannów oraz kwatery żołnierzy poległych w pierwszej wojnie światowej wraz z okolicznym pomnikiem, przedstawiającym leżącego lwa.

Städtischer Kommunalfriedhof

Stadtfriedhof aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, auf einer leichten Anhöhe im südöstlichen Randteil von Żagań, an der Kreuzung der Kożuchowska-Strasse und dem Kreisverkehr mit Ringstraße in Richtung Szprotawa (dt. Sprottau) gelegen. Auf einem trapezförmigen Grundriss angelegt, mit sich kreuzenden Lindenalleen, etwa 5,00 ha groß. Auf dem Friedhof wurde ein Vorbestattungshaus erbaut. Das Friedhofsgelände war mit einer Ziegelmauer mit einem Einfahrtstor und einer Eingangspforte umzäunt. Auf der Innenseite der Mauer sind noch Nischen vorhanden, wo früher die Gedenktafeln waren und zerstört worden sind. Unter den zeitgenössischen Gräbern sind hier und da einige deutsche Grabsteine erhalten geblieben. Auf der linken Seite des Tores hat man aus verbliebenen deutschen Grabsteinen eine Gedenkstätte – ein Lapidarium geschaffen. Bemerkenswert sind das große Grabmal einer örtlichen Fabrikantenfamilie Willmann und der den im Ersten Krieg gefallenen Soldaten gewidmete Teil des Friedhofs sowie das nah gelegene Denkmal, das einen liegenden Löwen darstellt.

Żagań (*Sagan*)

Cmentarz miejski przy ul. Asnyka

Ewangelicki cmentarz z początku XX wieku, usytuowany po prawej stronie ulicy Asnyka. Rozplanowany na rzucie prostokąta o powierzchni około 0,30 ha. Po drugiej wojnie światowej został opuszczony i zdewastowany. Z czasem go rozplanowano i przeznaczono na skwer miejski. Obecnie o istnieniu cmentarza świadczą tylko dęby oraz fragmenty rozbitego nagrobka.

Stadtfriedhof in der Asnyk-Straße

Evangelischer Friedhof aus dem frühen 20. Jahrhundert, auf der rechten Seite der Asnyk-Straße gelegen. Auf einem rechteckigen Grundriss angelegt, etwa 0,30 ha groß. Nach dem Zweiten Weltkrieg verlassen und devastiert. Im Laufe der Zeit eingeebnet und in eine Grünanlage umgewandelt. Derzeit zeugen nur Eichen und Fragmente eines zerbrochenen Grabsteins davon, dass es hier ehemals einen Friedhof gab.

Spis treści

Wstęp	5
Żagań (<i>Sagan</i>)	
Cmentarz kościelny Wniebowzięcia NMP	9
Cmentarz przy kościele św. Piotra i Pawła	23
Cmentarz przykościelny na Górcie	25
Ewangelicki cmentarz przykościelny	44
Cmentarz przykościelny Ducha Świętego	47
Cmentarz przykościelny Krzyża Świętego	49
Cmentarz miejski komunalny	57
Cmentarz miejski przy ul. Asnyka	134
Cmentarz miejski przy ul. Wojska Polskiego	136
Żagań (<i>Sagan – Neue Forst</i>)	
Cmentarz na Kolonii Laski	141
Żagań (1945-1946 Machnów) – Moczyń (<i>Polnisch Machen, Machenau</i>)	
Cmentarz parafialny	144
Ważniejsza literatura	147

TO JEST FRAGMENT KSIĄŻKI
WYDANEJ NAKŁADEM

AGENCJI WYDAWNICZEJ

Z CAŁĄ NASZĄ OFERTĄ WYDAWNICZĄ MOŻNA
ZAPOZNAĆ SIĘ NA STRONIE:

agencjawydaawniczapdn.pl

..... OPOWIADAMY O HISTORII MIEJSC, RZECZY I LUDZI .....

..... DOKUMENTUJEMY, BY OCALIĆ OD ZAPOMNIENIA .....

..... NASZE KSIĄŻKI DAJĄ WIEDZĘ I REFLEKSJĘ .....

agencjaPDN
wydawnicza